

prikazi–recenzije

Book Reviews–Recensions

Anzelmo Canterburyjski, *Zašto je Bog postao čovjekom? Cur Deus homo?*, preveo i priredio Stjepan Kušar, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014, 247 str.

Povodom izlaženja dvojezičnoga izdanja knjige Anzelma Canterburyjskoga *Zašto je Bog postao čovjekom*, u latinskome izvorniku *Cur Deus homo*, valja istaknuti da je marni i precizni prevoditelj Stjepan Kušar napisao i odulji uvod u knjigu i opskrbio ju mnogim bilješkama za bolje razumijevanje. Budući da knjiga želi sama govoriti tj. biti čitana, svaki govor o njoj obično je i neko iskrivljavanje sadržaja ili donekle jednostrano prikazivanje, čak i onda kada se nekim kratkim dodatkom želi svrnuti pozornost na eventualne propuste ili drukčiji pristup. S druge pak strane, dobro je uvesti u kontekst u kojem je knjiga nastala jer bi se mnogi čitatelj našao pred velikim poteškoćama da je barem približno ispravno razumije.

Nikako se ne želi nanijeti nepravda autoru knjige, svetomu Anzelmu Canterburyjskom (1033.–1109.), pobožnom, umnom i duhovnom redovniku i biskupu koji je proživio svoj život uglavnom u jedanaestom te osam–devet godina u dvanaestom stoljeću. Naravno, u knjizi će se osjetiti duh vremena u kojem je pisana, ali će se isto tako zamijetiti da su čovjeka i u ono vrijeme mučili problemi usporedivi s današnjima.

Slično onomu što je Alfred North Whitehead (1861.–1947.) rekao za Platona, da je cijela europska filozofija samo skup bilježaka njegovim dijalozima, moglo bi se reći da je kršćanska filozofija i teologija razradba misli velikih kršćanskih mislitelja. Među njih sva-

kako pripada i sveti Anzelmo Canterburyjski. Zasigurno i Anzelmova djela imaju puno takvih bilježaka — kako ovo djelo, tako još više njegov *Proslogion*.

Nalazimo se pred knjigom u kojoj bi autor želio razumjeti ono što vjeruje, ali ostavlja mogućnost da to netko i bolje shvati od njega. U tom bi slučaju taj dotični morao iznijeti i bolje razloge za svoje tvrdnje. Autor ovih redaka knjigu je u cijelosti pročitao, ali isto tako dopušta mogućnost da su je drugi bolje razumjeli. To vrijedi napose za profesionalne teologe. Ako su oni pojmovni sebeinterpretatori vjerujuće egzistencije (Heidegger), vješti su u govoru o objavljenim tajnama o kojima se u knjizi govori.

U samome naslovu knjige oblikovanom u pitanje *Cur Deus homo?*, krije se nekoliko pitanja: Zbog čega je Bog postao čovjekom i radi čega je Bog postao čovjekom? Ili, drukčije rečeno, zašto je Bog postao čovjekom i za što je postao čovjekom? Je li Bog na to bio prisiljen nekom nužnošću ili pak vječnom pravdom koja je, barem kod Grka, iznad bogova i ljudi? Je li ga na to prisilila boginja Dike koja je mladića Parmenida poučila lijepo zaokružene istine (zakonitosti bitka) i ljudska mnijenja? Ili je pak Bog to izveo posve slobodno i svojevrijedno, iz čiste ljubavi prema čovjeku? Je li tu ljubav mogao i drukčije pokazati te čovjeka spasiti, a da Isus ne umre u strašnim mukama?

Ako se odbaci neka neosobna i neumoljiva nužnost i prihvati da se svaka bezuvjetna nužnost i neproturječnost temelji na istovjetnosti Božje biti i bitka, ili voljnoj i slobodnoj odluci da misli i ljubi ono najbolje, aristotelovski kazano, sebe sama, cijelom se knjigom postavlja pitanje koja je moć ili potreba nagnala Boga da se utjelovi i postane čovjekom? Odavno je rečeno da on nema nikakvih potreba te da se nužnost i sloboda u Bogu poistovjećuju, a u čo-

vjeka posve odbijaju. Stoga se već tu nailazi na prepreku dubljemu shvaćanju i razumijevanju Božjih tajni.

Ako, naime, Bog kao nužno biće ne može ne postojati, slobodan je od svake ugroze i prijetnje te u potpunoj slobodi bivstvuje, radujući se najvećoj pobjedi, pobjedi bitka nad ništavilom; njegov je bitak vječno slavlje postojanja, sebi pripadanja, punine neizmjerne intenzivnijega i uzvišenijega stupnja od Parmenidove sfaire pa i Aristotelove energieje (motrilaštva onog najboljega — misli koja samo samu sebe misli). Svemu je zamislivomu Bog posve nesumjerljiv.

Anzelmo je pokazao poniznost u prihvaćanju programa *fides quaerens intellectum* kad u *Proslogionu* moli Boga da mu dopusti da barem donekle razumije ono što vjeruje. U ovome djelu (*Cur Deus homo?*) na više mjesta pokazuje tu upravo monašku skromnost čovjeka koji bi želio znati više negoli zna. Tako, dakle, pokazuje da je i on čovjek koji po svojoj naravi teži za znanjem, ali ga i aktivno traži. Anzelmo se ne opterećuje toliko citiranjem drugih autora koliko razmišljanjem. U tome valja tražiti njegovu originalnost, iako ga se povezuje s augustinovskim programom razumijevanje vjere.

On je mislilac koji nije okrenut izvanskomu svijetu kao kozmolozi ili filozofi prirode (*fisikoi*) pa ga nije zadovoljilo ni promatranje hijerarhije bića iz *Monologiona*, nego se više okreće promatranju onoga što se nalazi u njemu samome i njegovu intelektu.

Aristotelovski raspoložen sveti Toma Akvinski odbacio je Anzelmov glasoviti argument (*unum argumetum*) koji, navodno, polazi od posve aprior-noga pojma. U tome se s Tomom, opet iz svojih razloga, složio i Kant. Istina je, međutim, da su taj argument, u raznim inačicama, prihvaćali jednako tako veliki filozofi poput Ivana Dunsca Scota, Bonaventure te racionalista Descartesa

i Leibniza, sve do Hegela koji ga, opet iz svojih razloga, premisslja, i to u dvjema inačicama. Današnji analitičari bave se tim argumentom, no čini se da se u većine (naravno ne i u Plantinge), potkrala zabluda o njegovoj posvemašnjoj apriornosti. U ljudskoj spoznaji nema potpune apriornosti koja bi bila neovisna o svakome iskustvu, iako se iz puke osjetilnosti, koja posreduje pojedinačno i slučajno (ako je i to posve točno), ne mogu izvesti opće i nužne zakonitosti. Pohlepa ljudskoga razuma pokazuje se u tome da sve pojedinačno odmah shvaća na općenit način (Aristotel). Zato je ostalo pitanje čime se znanost bavi: zbiljnostima, samim pojmovima ili pak načinom na koji su bića prisutna u njima?

Zato će ostati pitanje kako se pojam »bog« ugnijezdio u Anzelmovome umu ili pak u umu nekoga drugog umnika i pobožnika ili čak bezbožnika. U svakom slučaju, govoreći o Anzelm, ne smije se zanemariti da i je i on, dok je razmišljao, bio svjestan svoga postojanja (ili bolje, opstojanja) te da je bitak i u njemu bio pribran i priseban, svjestan onoga što jest, biće koje sebe misli, ne doduše onom prodornošću i dubinom kojom Bog zna sve što postoji na temelju toga što je On, u posvemašnjoj prisebnosti, naprosto samo biti.

Bez buđenja bićem, čovjekov um ne razmišlja. U tom smislu, za čovjeka nema aprior-noga bez aposteriornoga. To dvoje zbiva se istodobno. U tome i jest temelj našeg transcendiranja polazeći od vremenitoga, promjenjivoga, ograničenoga, sastavljenoga, slučajnoga i nenužnoga pa sve do onoga, prema Anzelm, ne samo od čega se ništa veće ne može misliti (usp. III. pogl. *Proslogiona*) nego i do onoga većeg od bilo čega što se uopće dade zamisliti (usp. XV. pogl. *Proslogiona*).

Postavlja se pitanje odakle čovjeku pojam »bog«: 1. Je li ga čovjek izumio? Je li ga stvorio neovisno o nekom isku-

stvu, to jest ispreo iz samoga uma? 2. Je li ga iz iskustva vlastitoga postojanja i njegovih zakonitosti i usmjerenosti smislilo, misljuje dokućio, što ne znači da ga je obuhvatio ili shvatio? 3. Je li ga u-umio, nekako u um dobio, kao objavu koja nikako ne bi bila povezana s onim što je prije znao? 4. Je li taj pojam i prije nadnaravne objave i vjere bio uvjet mogućnosti da se uopće reagira na nadnaravni govor i objavu transcendentnoga i osobnoga bića?

U svakome slučaju, bez iskustva, bez buđenja uma bićem, taj pojam nije mogao nastati. I Kant će se složiti da je taj pojam umu nužno potreban, ali ne iz potrebe da spozna ono što se pod tim misli, nego da završi pojmovnu konstrukciju kako ne bi ostala nepotpuna (ne-svedena na jedinstvo). Njegova metafizika nije o biću i bitku. Ona se sastoji u ocrtavanju najopćenitijih struktura na djelu u našem mišljenju o svijetu (usp. Michael J. Loux, *Metafizika. Suvremeni uvod*, prev. Zvonimir Čuljak, Hrvatski studiji, Zagreb 2010., str. 15).

Kad je riječ o Anzelm i njegovoj analizi činjenice da čovjek ima pojam na koji se može nadovezati ili ga upotpuniti nadnaravna objava, čini se da je, sa spoznajne strane, to kod njega čak važnije negoli analiza objavljenih istina kao što je Presveto Trojstvo i utjelovljenje Riječi Božje. Bez onih praecambula fidei (prethodnica vjere), vjera bi ostala nešto proizvoljno, subjektivno i općenito ne-obvezujuće, kako kaže enciklika *Fides et ratio*.

Pojam »bog« (u smislu osobnoga i transcendentnoga bića) mogao je nastati uvidom u nužne i bezuvjetne zakonitosti bitka, bezuvjetne moralne obligacije, slobode, vrednote i drugih bezuvjetnosti koje upućuju na bezuvjetnoga sâmog.

Što se tiče ljudskoga razuma, valja imati na umu da je čovjek razumno biće, ali to nikako ne znači da ćemo svoj

razum upravljati samo prema istini. Postoji i volja koja je ponekad u dosluhu s razumom, a ponekad i nije. Pitanje je hoće li uvijek slijediti put istine ili će se prikloniti iz nekih (mračnih, požudno strasnih) interesa nečemu drugom, silači razum da za to nađe opravdanje?

Umnik Anzelmo htio je razumom spoznati ono što se daje spoznati. Da to nije činio, držao bi se nemarnim glede svoje vjere. Drugo pak, ono po naravi nespoznatljivo, nastojao je ostaviti tajnom koju samo božanski um može posve proniknuti i čovjeku, zbog ljudske ograničenosti, donekle objaviti.

Između potpunoga razumijevanja i potpunog nerazumijevanja velik je raspon. Taj raspon nije samo kvantitativan, nego je i kvalitativan. Kako ima stupnjeva postojanja i opstojanja, ima i stupnjeva razumijevanja, pa i nerazumijevanja. Čovjek, izgleda, živi u srednjim šihnama bitka. Ono na vrhu mu je nerazumljivo, nadilazi njegove sposobnosti, kao i ono na dnu jer je neprosvijetljeno. Tako se i Anzelmo drži čovječuljkom koji se može, sabirući se, uzdići do neslučenih visina, što ne znači da će Božjom tajnom raspolagati prema vlastitome prohtjevu te svojim razumskim zaključcima iznuditi vjeru.

Zašto Anzelmo piše djelo *Cur Deus homo?* Zato što od njega drugi »to traže ne da bi po razumu došli k vjeri, nego da umom i kontemplacijom uživaju u onome što vjeruju te da, koliko im je moguće, 'uvijek budu spremni odgovoriti svakom onom koji ih bude pitao o temelju nade koja je u nama' 1 Pt 3,15« (*Cur Deus homo?* I,1).

Knjiga, o kojoj je ovdje riječ, sastavljena je od dvaju dijelova, nazvanih knjigama, a u 18. poglavlju druge nalazi se jedan sažetak o čemu je zapravo razgovor u cijeloj knjizi. To je stavljeno u usta Bozonu, Anzelmovu sugovorniku: »Srž je pitanja bila: Zašto je Bog postao čovjekom, da po svojoj smrti spasi čo-

vjeka, kad se čini da je to mogao učiniti na neki drugi način? Na to si ti, odgovarajući pomoću mnogih i nužnih razloga, pokazao da obnova ljudske naravi nije smjela izostati niti se mogla izvesti a da čovjek ne namiri Bogu dug koji mu je dugovao za grijeh. Taj je dug bio tolik da ga je mogao namiriti samo Bog, premda je to morao učiniti samo čovjek, pa je tako isti bio i čovjek i Bog. Zbog toga je bilo nužno da Bog uzme čovjeka u jedinstvo osobe pa da onaj koji je u naravi morao a nije mogao namiriti dug, bude u osobi onaj koji to može. Potom si pokazao da je od Djevice i od osobe Sina Božjega morao biti uzet onaj čovjek koji je bio Bog te kako je mogao biti uzet bez grijeha iz grešne mase. A posve si očigledno pokazao da je život tog čovjeka bio toliko uzvišen i dragocjen da može biti dovoljan za otplatu duga koji se duhuje za grijeh svega svijeta, i više od toga u beskraj. Preostaje, dakle, da sad pokažeš kako taj život Bogu namiruje dug za grijeh ljude.«

Tko se želi vježbati u kršćanskoj misli kojoj je Anselmo dao velik prilog, nikako mu nije naodmet proučiti problematiku Božjega utjelovljenja i našega spasenja i pod ovim vidikom.

Problematika o namirenju duga mogla bi se, vjerojatno, i drukčije interpretirati. Ako je Bog volio svoje stvorenje, čovjeka, a nema razloga da ga ne voli, pokušao je to stvorenje ne samo poučavati riječju, nego i primjerom mu pokazati kamo njegova volja treba smjerati. Čovjeka udaljenog od Boga nije potrebno kažnjavati, osim možda iz pedagoških razloga, nego mu valja pokazati da je već samo udaljavanje od Stvoritelja najveća kazna koja ga može spopasti. Pakao i jest najviše pakao onda kad čovjek shvati da nije ondje gdje bi trebao biti. Ta napetost između stvarnoga stanja i onoga na što je čovjek pozvan izaziva tolike muke da se one nazivaju upravo paklenim mukama.

Bogu nisu potrebne ljudske zadovoljštine, nego one u ljudima stvaraju krepost da što jače prionu uz poziv upućen samim stvaranjem, a potom i krštenjem. O tome se upravo i može raspravljati. Isus kao pravednik nije mogao proći svijetom čineći dobro, a da u tomu istom grešnom svijetu ne izazove otpor, odbacivanje i nasilje. Ljudi su mu jasno dali do znanja da on nije od ovoga svijeta. No, on je kroz smrt našao izlaz i otvorio vrata spasenja svima koji ga slijede.

Nikola Stanković

Jadranka Brnčić, *Svijet teksta. Uvod u Ricceurovu hermeneutiku*, Naklada Breza, Zagreb, 2012, 315 str.

Predavačica na Teološkome fakultetu »Matija Vlačić Ilirik« u Zagrebu, Jadranka Brnčić, objavila je djelo koje predstavlja izvrstan uvod u hermeneutiku Paula Ricoera i koje je plod njezina dugogodišnjeg znanstvenog bavljenja mišlju ovoga francuskog filozofa. Knjiga je tim vrjednija što predstavlja, kako i sama autorica u uvodu ističe, prvi panoramski pregled Ricceurove hermeneutike teksta na hrvatskome jeziku. Premda je Ricœur jedan od najznačajnijih filozofa XX. stoljeća, koji je svoj filozofski pristup razvijao u dijalogu s mnogim poznatim filozofima svoga vremena, poput Karla Jaspersa, Gabriela Marcela, Edmunda Husserla, Martina Heideggera, Hansa Georga Gadamera, Jürgena Habermasa i dr., njegov opus nije pobudio veći znanstveni interes na hrvatskome govornom području. Prema podacima internetske stranice Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i Portala znanstvenih časopisa Republike Hrvatske »Hrčak« od 1980. do 2014., te